

استعفای مشیرالدوله و آغاز نخست وزیری رضاخان

مظفر شاهی

میرزا حسن خان مشیرالدوله (حسن پیرنیا) هنگامی که نتوانست بر زیاده خواهی و اعمال فشارهای وزیر جنگ زورمدارش رضاخان لگام بزند، ناچار در 29 مهر 1302 در کاخ صاحبقرانی به حضور احمد شاه رسید و از مقام نخست وزیری استعفا داد. و چند روز بعد در 26 آبان 1302 رضاخان پس از مدتها تلاش و مقدمه چینیهای پیدا و پنهان مأمور تشکیل کابینه شد.

میرزا حسن خان مشیرالدوله فرزند میرزا نصرالله خان مشیرالدوله در سال 1291ق در تبریز تولد یافت و تحصیلات مقدماتی خود را در تهران به پایان رسانید و در سال 1307ق برای ادامه تحصیل به روسیه رفت و در رشته حقوق سیاسی فارغ التحصیل شد. او در آغاز لقب مصباح الملک و سپس مشیرالملک داشت و هنگام وزارت خارجه پدرش در سال 1317ق به ریاست دفتر وزارت امور خارجه منصوب شد. مشیرالملک در شعبان 1317 و با حمایت اتابک صدراعظم وقت مدرسه علوم سیاسی را در تهران بنیان نهاد. در نو سفر نخست مظفرالدین شاه به خارج از کشور مشیرالدوله او را همراهی می کرد و در سال 1320ق وزیرمختار ایران در سنت پترزبورگ شد. با آغاز نهضت مشروطیت، به صف مشروطه خواهان پیوست و در گرایش پدرش به سوی مشروطه خواهان نقش قابل توجهی ایفا کرد و با زد و بندهای سیاسی صورت گرفته پدرش میرزا نصرالله خان پس از سقوط دولت عین الدوله اولین نخست وزیر مشروطه شد.

میرزا حسن خان مشیرالدوله در تنظیم قانون اساسی و نظام نامه انتخابات نقش قابل توجهی ایفا کرد و در کابینه ناصرالملک وزیر خارجه شد. و با قرارداد 1907 مخالفت کرد و در کابینه های دیگر عصر مشروطیت نیز بارها به وزارت رسید و در سال 1333 برای نخستین بار به ریاست وزرایی نایل آمد. در آن هنگام جنگ جهانی آغاز شده و ایران هم از سوی کشورهای متخاصم مورد تجاوز قرار گرفته بود. به همین دلیل مدت کوتاهی بعد به خاطر مشکلات عدیده از نخست وزیری استعفا کرد و پس از چند سال در شوال 1338 بار دیگر بر این مقام تکیه زد و با قرارداد 1919 مخالفت کرد و برای برخورد با شورش جنگل نیروهایی به آنجا فرستاد و به دستور او مخبرالسلطنه مأمور آذربایجان شد و موجبات قتل خیابانی را فراهم آورد و در 5 آبان 1299 از مقام نخست وزیری کناره گیری کرد. در 3 بهمن 1300 بار دیگر در این سمت قرار گرفت و در خرداد 1302 هم برای چهارمین بار نخست وزیر شد که تا 29 مهر 1302 ادامه داشت. از مهمترین آثار مشیرالدوله تدوین تاریخ ایران باستان و کتابی درباره حقوق بین الملل است. مشیرالدوله نهایتاً در آبان 1314 در تهران درگذشت و در امامزاده صالح در تجریش به خاک سپرده شد.

منبع: ابراهیم صفایی. رهبران مشروطه، جلد اول، تهران، جاویدان و علمی، 1344، صص 459-491.